

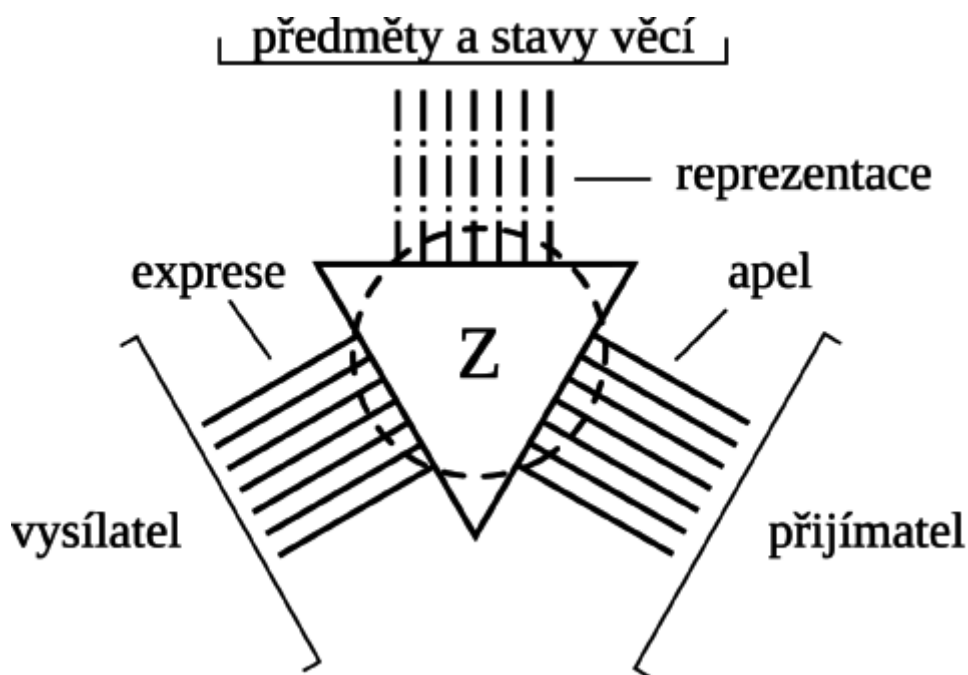
II Jazykové funkce

<https://www.czechency.org/slovník/TEXTOV%C3%81%20LINGVISTIKA#intence%20textu>

Jazyk plní řadu funkcí. Jejich počet, vymezení a označení se liší podle toho, z jakého teoretického rámce se při výkladu jazyka a jeho fungování v jazykové interakci vychází. Např. [☞]Jakobson (1960) v souvislosti se svým \nearrow komunikačním modelem popisuje šest funkcí jazyka, z nichž jedna podle něho v konkrétní interakci vystupuje do popředí. V strukturalistické tradici kladl [☞]Horálek (1967) s ohledem na funkce jazyka důraz na rozlišení mezi \nearrow langue a \nearrow parole, tj. na funkce jazyka (*langue*) konkretizované v promluvách (*parole*).

Pokud jde o popis **f.j.**, bylo v lingvistice na počátku novem, když [☞]Bally (1909) rozlišil věcně sdělnou a výrazovou (expresivní) funkci promluvy a když tyto funkce připsal jazyku obecně. Jakobson zase v jedné z raných, ještě formalistických prací z r. 1921 (viz [☞]Jakobson, 1972) vyšel z funkčního rozlišení „praktického“ a poetického (básnického) jazyka a spolu s tím vymezil i věcně sdělnou (komunikační) a poetickou funkci jazyka. Vedle nich si povšiml také jazyka emocionálního, který rovněž vymezil s ohledem na jeho funkci v interakci. V návaznosti na formalistický koncept dominanty pak již zde počítal s dominancí jedné z **f.j.** v interakci. V *Tezích Pražského lingvistického kroužku* ([☞]*Thèses*, 1929) se pozornost upřela k intelektuálnímu a emocionálnímu jazyku. S ohledem na cíle mluvčího a zaměření jazykového znaku v komunikační situaci pak byly rozlišeny tzv. \nearrow funkční jazyky. Ty představovaly jádro pražské funkční stylistiky, v níž jsou spolu provázány pojmy funkce, funkčního stylu a funkčního jazyka. V přednášce z r. 1932 Havránek mluví o sdělovací a estetické funkci spisovného jazyka, přičemž v rámci funkce sdělovací dále rozlišuje jednak funkci „komunikativní“ (prostě sdělovací), jednak odborné vyjadřování dále charakterizované jako praktické, nebo vědecké. Oblasti komunikace, v nichž se uvedené funkce jazyka uplatňují, a médium, které se v nich užívá, pak určují nejen \nearrow funkční styl konkrétního textu (*parole*). Ten lze s odkazem na repertoáry výrazových prostředků a stylistických postupů zobecnit jako „funkční jazyk“ (*langue*). Předpokladem takového zobecnění je, že styl není jen záležitostí mluvy (*parole*), ale ve zmíněných repertoárech výrazových prostředků a stylistických postupech také záležitostí jazyka (*langue*).

Při formování představ o **f.j.** sehrál významnou roli [☞]Bühler (1934), který ve své teorii jazyka nabídl model jazykového \nearrow znaku a jeho funkcí:

(české zobrazení viz Auer, 2014:30)

Jazykový znak se podle Bühlera ustavuje v komunikační situaci ve vztahu mezi vysílatelem (mluvčím), příjemcem (adresátem) a předměty a stavy věcí (viz ↗ denotát a designát). Těmto třem vztahům či dimenzím jaz. znaku pak Bühler přiřazuje funkci výrazovou (expresivní), výzovou (apelovou) a reprezentační (odrazovou), pro které jsou charakteristické určité výrazové prostředky.

Výrazovou funkcí se rozumí to, že jaz. znaky slouží artikulaci, výrazu vnitřního stavu mluvčího (*já*): tato funkce vystupuje zřetelně do popředí např. při vyjádření přání, resp. při užití citoslovcí n. expresivního lexika ve zvolacích větách, jako ve zvolání *Au, to bolí!* Výrazovými prostředky, v nichž do popředí vystupuje výrazová (expresivní) funkce jazyka, se na úrovni lexika zabýval např. Zima (1961), na úrovni výpovědi např. Grepl (1967).

Výzovou funkcí se rozumí to, že jaz. znaky slouží regulaci jazykového či fyzického jednání adresáta (*ty*): tato funkce vystupuje do popředí např. v otázkách jako *Přijdeš?* n. výzvách např. prostřednictvím imperativních vět jako *Tak už pojď, Petře!*

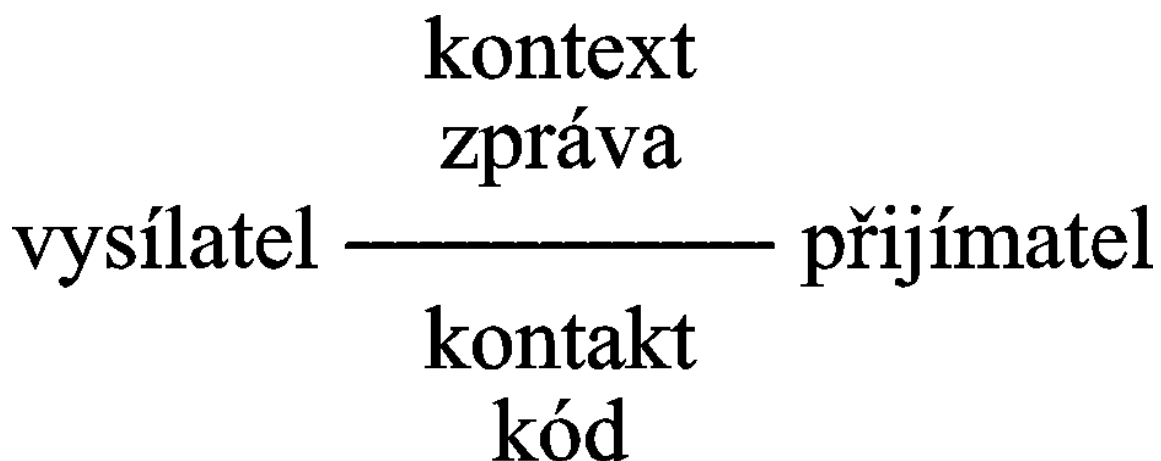
Odrázovou funkcí se rozumí to, že jaz. znaky slouží reprezentaci, odrazu, „zobrazení“ mimojazykové reality v jazyce (generické *on*): tato funkce je zřetelná zvl. v oznamovacích větách typu *Petr se posadil ke stolu* se slovesy ve 3. os. oznamovacího způsobu přítomného i minulého času.

Vedle těchto tří „praktických“ f.j., resp. v „protikladu“ k nim, rozpracoval Mukařovský ve 30. letech v návaznosti na ruský formalismus **estetickou funkci jazyka** (srov. Mukařovský, 2001 (pův. 1935); Mukařovský, 2000a (pův. 1936); Mukařovský, 1948 (pův. 1938); Mukařovský, 2000b, (pův. 1942)), která se stala základem vymezení tzv. básnického jazyka. Svoje přesvědčení o jeho svébytnosti Mukařovský nicméně později relativizoval a spolu s tím revidoval i svůj dřívější názor poučený ruským formalismem, že estetická funkce se může stát

dominantní na úkor funkce sdělovací (Mukařovský, 1966:114). Kriticky se v tomto smyslu vyslovil např. také Horálek (1973), který funkčně vymezený „básnický jazyk“ (*langue*) dává do uvozovek a estetickou **f.j.** spojuje výhradně se „specifickým užíváním jazykových prostředků“ (*parole*). I on spolu s tím popírá myšlenku dominance estetické funkce na úkor funkce sdělné.

Ke zmíněným čtyřem **f.j.**, jak je formuloval Bühler a doplnil Mukařovský, Jakobson začátkem 50. let (v r. 1953; viz Jakobson, 1971) připojuje **funkci metajazykovou**; též Jakobson, 1985 (pův. v r. 1976); Jakobson, 1992 (pův. v r. 1957). Metajazykovou **f.j.** Jakobson rozumí reflexi jazyka jazykem, jak se uplatňuje např. ve vsuvkových komentářích typu *jak jsem říkal*. Metajazyková funkce může ale být určující pro celé, např. jazykovědné texty. (Z rozlišení produkce diskursu a metajazykových aktivit k němu vztažených vychází mj. teorie jazykového managementu.) V přednášce pro *Linguistic Society of America* (v r. 1956) Jakobson k těmto funkcím přidal **funkci fatickou** (srov. Nekula & Ehlers, 1996:190). V návaznosti na B. Malinowského jí rozumí vytváření a udržování kontaktu mezi mluvčími. Tato funkce, tj. vytvoření spojení a „kanálu“ a udržování komunikačního vztahu mezi účastníky jazykové interakce, dominuje např. v pozdravech, *small talk* ve vlaku n. výtahu apod. Zde zatlačuje do pozadí funkci sdělnou. Do popředí může ovšem funkce fatická vystoupit např. i při vžití kontaktních prostředků v dialogu (*vid'?, ne?, mhm* aj.).

Zmíněných šest **j.f.** ukotvených v tzv. plurifukčním komunikačním modelu i představa dominantního postavení jedné z nich v konkrétní jazykové interakci se dočkaly obecného rozšíření v Jakobsonově publikaci z r. 1960. Funkce jazyka se tak např. staly východiskem klasifikace druhů textu, kde myšlenka dominantní funkce určující jazykovou promluvu byla zobecněna pro text jako celek. Svou roli v úspěchu Jakobsonova modelu sehrál i fakt, že v ní Jakobson **j.f.** názorně zobrazil. Schéma **j.f.** přitom napojil na schéma svého komunikačního modelu:

V něm rozšířil a zobecnil Bühlerův model fungování jaz. znaku. Bühlerovu odrazovou, výrazovou a výzovou funkci jaz. znaku zobecnil jako referenční, expresivní (emotivní) a apelativní (konativní) funkci jazyka:

referenční poetická emotivní ————— konativní fatická metajazyková

K těmto funkcím dále připojil funkci metajazykovou, fatickou a poetickou, přičemž poetická funkce se v rámci jeho komunikačního modelu nechápe výhradně ve vazbě na básnický jazyk, ale obecně na oblasti komunikace, v nichž se do středu pozornosti dostává nějakým způsobem ozvláštěná zpráva, jak je tomu např. v reklamě, n. v trojčlenných seznámech n. dvojčlenných asonančních spojeních typu *Veni, vidi, vici* či *hrůza hrůzoucí* apod. (druhý příklad srov. Čermák, 1994:17). Fatickou funkci Jakobson spojuje s „kanálem“ a metajazykovou s kódem.

V rámci psycholingvistiky a kognitivní lingvistiky se někdy v souvislosti s jazykem mluví také o mentální (kognitivní) funkci jazyka a vychází se z toho, že se myšlení realizuje prostřednictvím jazyka (vnitřní řeč), resp. že např. pojmové (konceptuální) metafory či jazykový obraz světa ukazují na způsob jeho reflexe. V rámci sociolingvistiky se v souvislosti s výkladem statusu jazyků či variet, jemuž se podrobněji věnuje teorie jazykového plánování i teorie jazykové kultury, mj. mluví o reprezentativní funkci národního jazyka, tj. národní jazyk reprezentuje národní společenství a má pro něj symbolickou hodnotu, což se projevuje např. v regulaci tzv. úředních jazyků Evropské unie. K sociálním f.j. obrací pozornost také Bourdieuho pojetí jazyka jako sociálního kapitálu, jehož prostřednictvím lze v interakci dosahovat materiálních nebo symbolických zisků (srov. mj. Auer, 2014). Jinak chápe funkce písma a psaného jazyka teorie kulturní paměti (např. Assmann, 2001).

▲
Rozšiřující

Literatura

- ASSMANN, J. *Kultura a paměť. Písmo, vzpomínka a politická identita v rozvinutých kulturách starověku*, 2001.
- AUER, P. *Jazyková interakce*, 2014.
- BALLY, CH. *Traité de stylistique française*, 1909.
- BÜHLER, K. *Sprachtheorie*, 1934.
- ČERMÁK, F. *Jazyk a jazykověda*, 1994.

- GREPL, M. *Emocionálně motivované aktualizace v syntaktické struktuře výpovědi*, 1967.
- HAVRÁNEK, B. Úkoly spisovného jazyka a jeho kultura. In Havránek, B. & V. Mathesius (eds.), *Spisovná čeština a jazyková kultura, 1932*, 32–84 (<http://www.osu.cz/fpd/>).
- HAVRÁNEK, B. *Studie o spisovném jazyce*, 1963, 30–59.
- HORÁLEK, K. *Filozofie jazyka*, 1967.
- HORÁLEK, K. Spisovný jazyk a jeho funkce. *NŘ* 56, 1973, 113–124 (<http://nase-rec.ujc.cas.cz/>).
- JAKOBSON, R. Linguistics and Poetics. In Sebeok, T. A. (ed.), *Style in Language*, 1960, 350–377.
- JAKOBSON, R. Results of a Joint Conference of Anthropologists and Linguists. In Jakobson, R., *Selected Writings 2*, 1971, 554–567.
- JAKOBSON, R. Die neueste russische Poesie. Erster Entwurf Velemir Chlebnikov. In Stempel, W.-D. (ed.), *Texte der russischen Formalisten*, 1972, 18–135.
- JAKOBSON, R. Linguistics and Poetics. In Jakobson, R., *Selected Writings 3*, 1981, 18–51.
- JAKOBSON, R. Metalanguage as a Linguistic Problem. In Jakobson, R., *Selected Writings 7*, 1985, 113–121.
- JAKOBSON, R. Základy strukturální analýzy. *Sl* 61, 1992, 4–14.
- JAKOBSON, R. *Poetická funkce*, 1995, 74–106.
- LEŠKA, O. Karl Bühler und die Prager Schule. In Eschbach, A. (ed.), *Bühler-Studien 2*, 1984, 263–272.
- MATHESIUS, V. Řeč a sloh. In Havránek, B. & J. Mukařovský (eds.), *Čtení o jazyce a poesii*, 1942, 13–102.
- MUKAŘOVSKÝ, J. Básnické pojmenování a estetická funkce jazyka. In Mukařovský, J., *Kapitoly z české poetiky 1*, 1948, 164–167.
- MUKAŘOVSKÝ, J. *Studie z estetiky*, 1966.
- MUKAŘOVSKÝ, J. Estetická funkce, norma a hodnota jako sociální fakty. In Mukařovský, J., *Studie 1*, 2000a, 81–148.
- MUKAŘOVSKÝ, J. Místo estetické funkce mezi ostatními. In Mukařovský, J., *Studie 1*, 2000b, 169–184.
- MUKAŘOVSKÝ, J. O jazyce básnickém. In Mukařovský, J., *Studie 2*, 2001, 16–70.
- NEKULA, M. Vilém Mathesius. In Verschueren, J. & O. Östman ad. (eds.), *Handbook of Pragmatics*, 1999, 1–14.
- NEKULA, M. & K.-H. EHLERS. Jakobsons Bilanz des Strukturalismus. *Beiträge zur Geschichte der Sprachwissenschaft* 6, 1996, 187–199.
- Thèses. *TCLP*, 1929, 7–29.
- ZIMA, J. *Expresivita slova v současné češtině*, 1961.

Citace

Stanislava Theimerová Analýza klasifikace řečových aktů a konverzačních implikatur zdvořilosti na příkladu kosmetické reklamy

analýza reklamních titulků a sloganů

funkčnost klasifikace řečových aktů dle jednotlivých autorů.

performativní charakter těchto výroků i za implicitně vyjádřeného performativního slovesa.

přítomnost maximy zdvořilosti v těchto textech a následné řazení mezi jednotlivé zdvořilostní typy.